

Irodalom

Ivan Alekszejevics Bunyin

Átváltozás

A birtok gazdag volt, a család nagy.

Az öregember, aki sok gyermeket és unokát nemzett, meghalt, amikor eljött az ideje, de az öregasszony túlélte, és oly sokáig élt, hogy úgy tűnt, soha nem lesz vége nyomorúságos és egyhangú létezésének.

Ketten az öreggel voltak az építői és urai ennek a hatalmas, időtálló, már régóta jól belakott, piszkos és otthonos fészeknek, amely szinte belenőtt a földbe a magtárral, az odvas fűzfaágakkal, a pajtákkal, a háromosztatú fekete kunyhóval és az elvadult, trágyába süppedt, kövér jószággal teli udvarral. Valaha fiatalok voltak, szépek, okosak és szigorúak, de az egyre szaporodó és erősödő ifjak közt lassan kezdtek valahogy elkallódni, hol ebben, hol abban engedtek a fiatalok akaratának, és végül teljesen elhalványultak, elgyengültek, kiszáradtak, meggömbültek, visszahúzódtak fekhelyükre, a kemence mellé; először a családtól idegenedtek el, majd egymástól is, hogy végül örökre különváljanak a sírjukban.

Az öregember halála után az asszony különösen kellemetlenül érezte magát a világban, teljesen összetöpreődött, mintha elfelejtette volna, hogy ezt a fiatal és erős birodalmat, amelyben immár fölöslegessé vált, ő teremtette, ő bizony. Valahogy úgy alakult, hogy az egész birtokon ő lett a legjelentéktelenebb személy, mintha csak kegyelemből élne ott, csupán arra volt jó, hogy télen meghúzódjon a forró kemencén, nyáron a csibékre vigyázzon, munkaidőben a házban őrködjön... Ugyan, kinek is jutna eszébe félni tőle vagy akár csak gondolni rá!

Egyszer aztán igazán megbetegedett, immár minden tettetés nélkül begubózott a kemencén, a szemét lehunyta, forrón és tehetetlenül szuszogott, és olyan hatalmas fáradtság lett úrrá rajta, hogy még vállas menyeeinek a szíve is összeszorult a szájalomtól: „Anyuska, ennél tán egy kis csirkebecsináltat? Vagy tejlevest inkább? Kívánnál-e bármit? Felforraljam a vizet a szamovárbán?” De ő csak piheg öntudatlan, gyengén és hálásan megmozdítja a kezét...

Végül mindenkit elengedett – elment.

Tél van, késő éjszaka. Az öregasszony számára ez az éj az élők között az utolsó. Odakinn hóvihar dúl, és sötétség honol, az egész falu mély álomba merült. Alszik a birtok is – mindkét lakott terület alvó emberekkel van tele – és a téli éjszaka, a hóvihar, az álom, a birtok és a falu csendje fölött az Elhunyt uralkodik: a tegnap még szájalmas és szenvedő öregasszony félelmetes és titokzatos valamivé alakult át, az egész világon a legnagyobb és legfontosabb dologgá, egyfajta felfoghatatlan és rémisztő istenségé – halottá.

A ház fűtetlen részében fekszik – már a koporsóban, hófehéren, mélyen elmerülve saját síri világában, szalmapárnával megtámasztott fejét a mellkasára hajtja, fehér arcán sötéten kirajzolódó szempillái árnyékot vetnek. A templomból kölcsönvett, kopott brokátszövetű

leplekkel leterített koporsó az asztal mögött áll, élesen megvilágítja a fedelére tapasztott, forrón és nyugtalanul égő viaszgyertyák sora. A koporsó a szentképek alatt, egy padon van felállítva a kis ablak mellett, kint fagyos hóvihár tombol. Az ablak fekete üvegei csillognak és szikráznak a kívülről ráfagyott hótól.

A zsoldárt az elhunyt legkisebb fia, Gavril olvassa, aki nemrégiben nősült. Mindig is kitűnt a családban józan eszével és ápolt külsejével, higgadt természetével, az olvasás és az egyházi szertartások iránti szeretetével – ki más is olvashatna rajta kívül? És Gavril könnyedén lépett be a jeges kunyhóba, egyáltalán nem félt attól, hogy egyedül kell töltenie a hosszú éjszakát a halottal, nem is gondolt erre az éjszakára, nem képzelte el, mi vár rá – és mégis régóta érzi már, hogy valami végzetes és jóvátehetetlen dolog történt az életében. Áll és olvas, a lobogó, remegő gyertyák fölé hajolva, folyamatosan, monoton hangon – ahogy az egyházi szertartásoknál szokás, felemeli a hangját, és megtartja a magas hangot – olvas, anélkül, hogy értené a szöveget, és nem tudja abbahagyni az olvasást. Érzi, hogy nincs már számára menekvés, hogy teljesen egyedül van, és nemcsak ebben a jeges kunyhóban – szemtől szemben ezzel a félelmetes teremtéssel, aki még ijesztőbb attól, hogy az ő édes szülőanyja – , de az egész világon is: olyan mély és süket az éjszaka, hogy nem várhat senkitől oltalmat és segítséget.

Mi történt vele? Talán túlbecsülte saját erejét, amikor úgy döntött, hogy az éjszaka közepén, mikor mindenki alszik, virrasztva olvas az elhunytjánál, és elfogta a rettegés, ezért képtelen megmozdulni? Nem, valami sokkal félelmetesebb és varázslatosabb dolog történt vele, egyfajta csoda, és őt nem a rémület döbbsentette meg, hanem az a csodálatos misztérium, amely a szeme láttára bontakozott ki. Hol van most, hová lett az a szánalmas, töpörödött, az öregsége, gyávasága és kiszolgáltatottsága folytán szerencsétlen asszony, akit oly sok éven át szinte senki sem vett észre az ő nagy, erejétől és fiatalágától durva családjukban? Nincs többé, eltűnt – vajon ez lehet ő, ez a jeges, mozdulatlan, néma Valami, ami nem lélegzik, de egyáltalán nem olyan, mint az asztal, a fal, az üveg vagy a hó; egyáltalán nem tárgy, hanem teremtmény, akinek titokzatos létezése éppoly felfoghatatlan, mint az istené? Vajon az, ami ebben az új, gyönyörű, lila bársonnyal bélelt, fehér kereszttekkel és szárnyas angyalfejekkel díszített koporsóban fekszik és hallgat, ugyanaz, ami tegnapelőtt még a kályhán kuporgott? Nem, egyfajta metamorfózis történt vele – és a világon minden, sőt az egész világ maga is átváltozott az elhunyt kedvéért. És Gavril most teljesen egyedül van ebben az átlényegült világban!

Varázslatos módon be van zárva ebbe a világba, és hajnalig itt kell maradnia, hogy folyamatosan olvassa – azon a különös, hátborzongató és fenséges nyelven, amely szintén ennek a világnak a sajátja – az élők számára pusztító és baljóslatú ígét. Összeszedi minden erejét, hogy olvasson, lásson, hallja saját hangját, talpon maradjon, miközben egész lényével egyre mélyebben érzékeli azt az elmondhatatlanul elbűvölő dolgot, amely mintha egyfajta szertartás lenne, benne és előtte zajlik. És hirtelen a halott mellén a brokátlepel lassan megemelkedik, majd még lassabban visszaereszkedik – az elhunyt lassan lélegzik! És egyre magasabbra csapnak a lángok és fényesebben lobognak a gyertyák, remegnek, vakítóan ragyognak – és körülötte minden átváltozik valami tökéletes elragadtatássá, amitől elnehezül a feje, a válla és a lába. Tudja, még felfogja, hogy fagyos szél fúj be az ablakon, odakinn hóvihár tombol, csupán a szél mozgatja a takarót, és lobogtatja a gyertyák lángját. De mindez nem számít, mert a szél maga is ő, a megboldogult; belőle árad ez a földöntúli és jeges lehelet,

amely oly tiszta, mint a halál maga, és a halott most felkel, hogy ítéletet mondjon az egész világ felett, az élők állatias és mulandó, megvetendő világa felett!

Most Gavril fiatalos, gondosan fésült, ősz hajú férfi. Nem foglalkozik a gazdasággal, a birtok irányítását testvéreire és a feleségére bízta. Olyan munkát választott magának, amelyre nincs ugyan rászorulva a vagyona miatt, de az egyetlen, amit igazán szeret – kocsisként dolgozik.

Mindig úton van, és az út, a távolság, a mezők, az erdők évszakonként változó képe, egy szekér vagy szán kerekein megcsillanó fény, hűséges, okos lovainak a futása, a csengettyű hangja és a hosszú beszélgetés a barátságos utassal – az a boldogság, amely mindig is hú marad hozzá.

Egyszerű, kedves ember. Arca tiszta és sovány, szürke szeme őszinteséget és fényt sugároz. Nem beszél sokat, de ha valakit méltónak talál, örömmel mesél neki arról a nehezen szavakba önthető, karácsonyi történetre¹ emlékeztető eseményről, amely valóban csodás, és amelyet anyja halálos ágyánál élt át azon az utolsó éjszakáján, amit az elhunyt még az élők között töltött.

Párizs, 1921

Rácz Ildikó Mária fordítása

---

¹ A műfaj megteremtőjének Charles Dickens tekinthető, aki a 19. század közepén több karácsonyi történetet is írt (*Karácsonyi Könyvek*). Az ide sorolható elbeszélések cselekménye többnyire valamilyen csodán alapul: a világ megváltozik, a hős belső átalakuláson megy keresztül, a jó legyőzi a rosszat. Az európai irodalomban a „karácsonyi történet” egyik kiemelkedő példája Hans Christian Andersen *A kis gyufaárus lány* című elbeszélése.